

INFÖR

MORALKATASTROFEN

Av lektor KRISTOFER BENZOW, Göteborg

MORALEN står inte högt i kurs i våra dagars Europa. Dess aktier ha sjunkit djupt under pari. På något mer än ett decennium lyckades tredje rikets makthavare att demoralisera en hel generation. Och katastrofen tycks ha lämnat efter sig en allmän ligkiltighet för moraliska värden. Här behövs en »omskolning», som knappast riktigt kunnat påbörjas. I kommunismens lyckorike är det inte bättre ställt. Här har marxismens doktriner undanträngt alla äldre värderingar. Moraliskt är det, som leder till förstörelse av det gamla kapitalistsamhället. Den kommunistiska moralen är identisk med kampen för att befästa proletarietets diktatur.

Gemensamt för båda dessa ideologier — den nazistiska och kommunistiska — är att de eliminerat det begrepp, som hittills varit grundläggande för västerlandets etiska livssyn: *människovärdet*. Människan har förlorat sin betydelse som individ. Hennes enda uppgift är att vara en kugge i statsmaskineriet. Och därmed är det också meningslöst att tala om privatmänskliga kvalifikationer, alltså om »moral» i ordets egentliga mening. Värdevärdet blir i stället nyttan, alltså individens prestationsduglighet. Och vart den teorien leder, har vi under senare år haft kusliga exempel på.

Detta förlopp betingas emellertid ej blott av yttre faktorer. Det sammanhänger med att människan enligt sin natur alltid är i rörelse utöver det givna och bestående, detta som man kallat »den gränsöverskridande tendensen» och betecknat som det djupast karakteristiska för människoväsendet. Och sedan Gud avsatts som riktpunkt för det dynamiska i människoväsendet, söker man den i stället på annat håll — i klassen, folket, staten, kort sagt i *det kollektiva*.

Det är ytterst denna psykologiska process, som är roten och upphovet till den hotande moralupplösningen. Ty kollektivet visar

en inneboende tendens att alltmer inkräkta på individens andliga rörelsefrihet, varigenom steg för steg allt vad vi kalla personlighet och individuellt samvetsliv elimineras. Så har det dynamiska i människoväsendet tagits i tjänst hos tidens demoni och är på väg att spränga alla fasta normer.

Mot denna bakgrund har vi alltså att se vår nuvarande andliga situation. Och den mest brännande av alla frågor måste bli denna: hur skall moralen kunna återupprättas? Hur skall den västerländske kulturmenigheten åter finna vägen till de handlingsnormer, som en gång varit dess vägvisare och som man visserligen ibland med mer eller mindre dåligt samvete förrått men som man aldrig på fullt allvar förnekat?

Det är alltså ingen tillfällighet, att moralproblemen åter kommit i brännpunkten för den moderna debatten. Här gäller att rädda vad som räddas kan. Och en kör av röster höjes, där det ena receptet efter det andra utropas som botemedlet mot tidens onda.

Det är i denna korta skiss ej möjligt att beröra de hälsokurer, som från psykiatriskt håll rekommenderas. Här betraktas som bekant moralkatastrofen framför allt som en yttring av en allmän folkhysteri. Och man anser alltså, att den bör behandlas som sådan, d. v. s. med rent »psykologiska» metoder. Men även där de i egentlig mening moraliska faktorerna skjutas i förgrunden går meningarna i sär.

Här möter oss först en mycket auktoritativ stämma: Människan har svikit sig själv. Nåväl, låt oss på nytt skapa respekt för de ideal, som en gång var mänsklighetens ledfyrrar. Låt oss besinna oss på våra mänskliga resurser av sanning, vett och rätt, av barmhärtighet och god vilja. Låt människan åter bli människa. Beklagligt nog har vi vikit av från den kungsväg, som »mänsklighetens härlige» en gång utstakat. Vi få söka oss tillbaka till de eviga livskällorna, till arvet från Rom och Hellas, rättsarvet och kulturarvet och på dess grundval på nytt bygga upp västerlandets andliga odling och återställa dess moral.

Det är humanismens stolta proklamation, varierad på många sätt och i många tonarter från den vetenskapligt orienterade samtidsanalysen till vulgärhumanismens förenklade slagordsvisdom. Men gemensamt för alla är detta: människan har kommit på avvägar, och botemedlet finns ingen annanstans än hos människan själv.

I praktiken förbinder sig humanismens syn på moralproblemet ofta med utilismens välfärdsprogram. Och det är väl i denna ut-

formning den alltjämt spelar en viss roll i den sociala debatten i vårt eget land. Men det kan knappast förnekas, att hela denna idévärld fått något nattståndet över sig, sedan den transponerats över från tänkarnas skrivbordsteorier till den högst konkreta men en smula kantstötta folkhemslyckan. Rent principiellt delar emellertid välfärdsetiken det humanistiska moralprogrammets allmänna svårigheter.

Svagheten i detta program har från kristet håll så ofta påvisats, att det här inte närmare behöver ventileras. Frågan blir ju alltid till sist, hur man skall kunna motivera en ovillkorlig förpliktelse till den humana moralens höga normer, sedan förbindelsen med en religiös övervärld avbrutits, alltså varifrån samvetet under de förutsättningar en inomvärldslig etik erbjuder skall hämta sin förpliktande auktoritet.

Det är också i en känsla av denna svaghet i motiveringen, som man på en del håll börjat snegla åt kristendomen. Skulle här kanske ändå trots allt finnas vissa obrukade reserver? Inte så att man anser sig kunna reflektera på den kristna livssynen som religiös totalitet, men i »Jesu höga sedliga ideal» skulle man möjligen kunna se en bundsförvant i arbetet för den allmänna kulturräddningen.

Alltså vissa element av kristen moral utan kristen tro. Det kristna kärleksbudet utan något samband med kärlekens Gud. Offervilja och försakelse utan någon relation till korsets självutgivelse. Vad är att säga till detta?

Kanske till en början en parallell från det pedagogiska området kan bidra att hyfsa frågeställningen. För den som har att göra med ungdom står det klart, att ingenting är så ineffektivt som moralpedagogik. Och det är intet tvivel om att man många gånger överbetonat och isolerat det etiska momentet i kristendomen på ett sätt, som visat sig ödesdigert på uppfostrans område.

Så skedde, då man i syfte att förenkla och koncentrera sökte samla intresset kring evangeliets etiska budskap, sådant det kodifierats i bergspredikans mäktiga lösensord. Undervisningens huvudsakliga uppgift skulle alltså vara att inpräglade och levandegöra dessa »lärdomar» hos de unga, och man hoppades på detta sätt kunna grundlägga en ideell livsinställning och därmed skapa förutsättningar för en fostran till etisk aktivitet.

Besvikelsen uteblev inte. Och orsaken är enkel nog. Man hade förbisett all moralundervisnings stora svårighet att verkligen förmå göra de meddelade »sanningarna» till motivbildande fakta

i de ungas liv. Felet låg i en undervisningstyp, som ej klart såg det intima sambandet mellan kristen etik och kristen tro, att »Jesu lära» icke är en allmän doktrin, som utan vidare kan läggas till grund för det mänskliga handlandet, att bergspredikans krav endast ställes till dem, som i sina hjärtan redan anammat det »nya riket», som redan upplevt frälsningens verklighet.

Så har moralpedagogiken visat sin oförmåga att skapa fasta linjer i vårt uppfostringsprogram. Och ligger i själva verket icke många av de moderna slagorden, som t. ex. stramare livsföring, andlig beredskap o. d. på samma linje? Utan att förankras i en centralt kristen livssyn komma de att höra till de fromma önskingarnas aktningvärda men luftiga regioner. Rädningen ur det moralkaos, som hotar vår västerländska odling, kan icke ligga i en ny moralkodex. Den kan endast uppnås genom att man söker återvinna det förlorade evighetsperspektivet. Den kan endast vinnas genom att söka sig tillbaka till trons livskällor.

I denna situation möta vi ett nytt budskap. Det har länge talats om Caux-andan som en positiv faktor i efterkrigstidens återuppbyggnadsarbete. Svenska resenärer ha kommit hem från det schweiziska högkvarteret Caux sur Montreux laddade med starka intryck av det säregna gemenskapsliv, som där utvecklats. Och man menar sig på många håll här ha funnit framtidens lösensord, den appell som skall samla en splittrad värld i den goda viljans och kärlekens tecken.

Ett närmare studium av budskapet från Caux lämnar ju ingen i tvivel om ursprungsbeteckningen. Det är grupprörelsens anda, som präglar samförståndsarbetet, det är »de fyra absoluterna», som ger en bestämd konkret utformning åt det moraliska upprustningsprogrammet. Det är tydligen också samma frejdiga livsförvandlarepatos, som bär upp den nya verksamheten, även om tonvikten starkare än förr lägges på en kollektiv moralisk beredskap gentemot tidens destruktiva makter och de strategiska målen överhuvud fått en mera utpräglat social inriktning.

Det aktuella intresse, som knyter sig till parollerna från Caux, påkallar en särskild uppmärksamhet. Och det skall villigt medges, att det program för att avvärja moralupplösningen, som här framlagts, har ett avgjort företräde framför det ovan avhandlade. Det har vuxit fram ur kristna förutsättningar och söker stöd för sitt förverkligande i kristna motiv. Och det har på detta håll sagts många tungt vägande ord om kravet på en sinnesändring som förutsättning för den västerländska kulturens räddning.

Då man trots dessa oförnekliga positiva tillgångar dock kan ställa sig tvekan inför de metoder, som här tillämpas, är det närmast i en känsla av att de inte alltid har ett tillräckligt djupt grepp om de faktorer, som äro bestämmande för det andliga livets förnyelse. Och detta kommer kanske bäst till synes genom en analys av den appell, som blivit rörelsens lösensord: moralisk upprustning.

Naturligtvis kan denna term få passera som en populär beteckning för rörelsens allmänna strävanden. Men slagord är farliga. De binder lätt tanken vid ett visst schema. De kanaliserar våra impulser in i vissa banor. Och de kan lätt bli ett hinder, som stänger sikten för oss.

Termen »upprustning» är ju lånad från det militära området. Och här har den en klar och given mening, som i detta sammanhang inte närmare behöver preciseras. Man kan naturligtvis också med en viss rätt tala om en kulturell upprustning. Därmed skulle alltså förstås strävandet att ge våra kulturarbetare så goda chanser som möjligt. Här ha vi påtagliga realiteter att räkna med. Det gäller att rusta våra högre och lägre bildningsanstalter för sin gärning i kulturens tjänst. Det är fråga om materialanskaffning, bättre lärareutbildning, förnuftigare planering av undervisningen, strävan att ge så breda folkskikt som möjligt tillgång till bildningsresurserna o. s. v. Allt saker och ting, som kan avhandlas på kongresser och hos beslutande myndigheter, men vars förverkligande naturligtvis till sist beror på andan hos den armé av bildningsarbetare, som skall göra dagens gärning.

Man skulle ju till nöds även kunna tala om religiös upprustning, såtillvida som religionen framträder i organiserade samfund. Och det är naturligtvis ett allmänt intresse, att dessa samfund få arbeta under så gynnsamma betingelser som möjligt och först och sist att den religiösa förkunnelsen får frihet att verka i enlighet med religionens egen väsensart och inte tvingas att tjäna främmande intressen. Även här kan alltså vissa yttre åtgärder och garantier medverka till att den religiösa faktorn kommer till sin rätt i samfundslivet.

Men något annorlunda ligger det till, när vi tala om moralisk upprustning. Vad som med rätta kan diskuteras är ju frågan om moralens egenart och avgränsning från andra närliggande livsområden liksom dess praktiska tillämpning på de sociala problemen, och här gå som bekant meningarna starkt i sär. Men detta är en sak. Frågan hur vi själva ska bli »moraliska» är däremot

en rent personlig livsfråga, och den kan inte lösas annat än genom en rent personlig avgörelse. Kan då en sådan befordras genom en moralisk upprustningspropaganda av den typ det här är fråga om?

Låt oss nu tänka oss en åhörarekrets av s. k. religiöst intresserade personer, som mer eller mindre oförmedlat ställes inför de absoluta kraven på ärlighet, renhet, osjälviskhet och kärlek. Hur reagerar man männe inför dessa appeller?

En mycket stor procent reagerar naturligtvis inte på något starkare personligt sätt. Man har i olika sammanhang — politiska, ideella, religiösa — blivit så van vid de alltför stora orden, den påtagliga divergensen mellan skylt och verklighet, den ofta slående bristen på personlig täckning för den idealistiska fraseologien, att man blivit tämligen avtrubbad och åtminstone i första hand nöjer sig med att tämligen neutralt inregistrera de nya parollerna.

Men ponera att man tar förkunnelsen på blodigt allvar. Och att så stundom sker finns ingen anledning att betvivla. Då föreligger i stort sett tre möjligheter. Antingen upplever man kravens oerhörda alla mänskliga resurser sprängande intensitet och resignerar inför det omöjliga. När man tror sig finna, att detta »ideal» svävar högt över det vanliga livet och dess möjligheter, ligger det nära till hands att likvidera det hela som en etik över evne. Eller också hamnar man i ett beskäftigt gärningsväsen, där det »fromma» självbedrägeriet och den andliga inbilskheten har fritt spelrum. Men det finns också en tredje väg. Aktualiserandet av de absoluta kraven kan tvinga till en självprövning, där den egna vanmaktskänslan inte slutar i resignation utan i en ny livsavgörelse. Så kan kravet bli en »tuktomästare till Kristus». Det kan visa vägen till korset.

Det är på denna punkt man skulle önska klarare linjer hos den nya rörelsen. Dess paroller kan eljest lätt nog inge den föreställningen, att den nya moralen, det nya livet är något som är beroende av vårt eget initiativ, mobiliseringen av våra egna resurser, vår egen »upprustning» och så bana väg för en moralistisk omtolkning av evangeliets människosyn och därmed dess frälsningsbudskap.

Man skulle alltså — och detta ligger f. ö. helt i linje med grupprörelsens traditioner från dess genombrottsår — tydligare vilja markera, att det primära i den andliga förnyelsen består i ett nytt religiöst livsförhållande, en ny Gudsupplevelse, en ny frälsningsvisshet, en ny koncentration kring korsets evangelium. Men där-

med blir ju också det »nya liv», som manifesterar sig i den inre hållningen, det generösa sinnelaget eller med kristendomens stora och djupa ord i den kärlek, som icke söker sitt, till sist något som *framskapas* i ett människohjärta. Det blir gåva — *nåd*.

Här bekräftas f. ö. den religiösa erfarenheten av modern människokunskap.

»Den kristnes etiska liv — säger Hans Larsson — fullkomnar sig i känslan av att människan ingenting förmår av egen kraft. Denna känsla härflyter ingalunda enbart ur den kristna livsåskådningen; den är utan tvivel rent mänsklig och en psykologisk företeelse värd den största uppmärksamhet.»

Det har alltid varit en vanskelig sak att rätt avväga relationen mellan den religiösa och etiska faktorn i den kristna förkunnelsen. Det är också en gammal erfarenhet, att där de moraliska och sociala världsförbättringsplanerna skjutits i förgrunden risken för en viss överbetoning av det etiska momentet knappast kunnat undvikas. Och den moderna upprustningsrörelsen öppnar lika litet som någon annan en genväg till moralisk förnyelse. Här ha vi ingen annan ledstjärna än Ordet, som är oss givet till dom och upprättelse.

Det talas i våra dagar mycket om behovet av en ny andlig väckelse. Och man har än här och än där tyckt sig se tecken på att en sådan var i annalkande. Och förvisso vore det en nåd att stilla bedja om. Men förhoppningen att krigets hemsökelse skulle vara en fruktbar jordmån för en religiös och moralisk förnyelse kan knappast sägas ha blivit infriad. Och just där den som bäst behövdes är den andliga atmosfären mest ogynnsam. Nazismens giftört skjuter inte blott nya jordskott bland tredje rikets ruiner. Den har — delvis under andra namn — omplanterats på olika håll i Europa. Och det ligger en viss sanning i talet att Hitler vunnit en posthum seger i mänsklighetens hjärtan.

Men vad vi än må vänta oss av en ny väckelse, säkert är att en sådan inte kan planeras fram. Den har ingenting med mänsklig klokskap och skicklig strategi att göra. Och det ligger en djup religiös och psykologisk tolkning av Andens liv i bilden av vinden, som blåser vart den vill, och man hör dess sus, men man vet inte, varifrån den kommer och vart den far.

Med dessa randanteckningar är det inte min avsikt att nedvärdera det samförståndsarbete, som konferensen för moralisk upprustning nu upptagit. Tvärtom finns det starka skäl att hysa den största respekt för det goda uppsåt och den osjälviska offervilja,

som ligger bakom dessa strävanden. Och just när det gäller avspänning och utjämning av nationella och sociala motsatser har denna rörelse säkerligen en betydelsefull uppgift att fylla. I den situation, i vilken vi nu stå, måste alla goda krafter samverka, om vi ska kunna försvara vår odling mot de nedbrytande makterna och det barbari, som hotar med släktets robotisering. Och i detta arbete ha vi inte råd att undvara någon av de bundsförvanter, som erbjuda sin hjälp. Ytterst gäller det ju att i kamp mot modern dynamik och sekularisering hävda människans värde som evighetsvarelse. Och det kan ej ske annat än på kristen grund. Men just därför är det av största vikt att låta ett fulltonigt evangelium komma till sin rätt, även om vägen blir svårframkomlig och motståndet hårt. Och varje rörelse, som i evangeliets anda vill arbeta för rättens och kärlekens seger, för endräkt och samförstånd bör mötas med förtroende och tacksamt mottagas av en beträngd mänsklighet.

Det är en mångfald faktorer — psykologiska, sociala, ideologiska — som måste tas i betraktande, då det blir fråga om en etisk tidsdiagnos, och det är inte lätt att bringa dem på en gemensam formel. Men detta är ej heller den viktigaste uppgiften just nu. Vad det nu kommer an på är en praktisk ekumenik för att rädda västerlandets själ. Kristenheten har i dessa dagar ställts inför en uppgift och ett ansvar, som aldrig varit större. Men om den i lydnad för sin Herres vilja går in under detta ansvar, skall Gudsríkets surdegskraft än en gång visa sin makt att genomsyra en värld i andlig upplösning. —